

1.
SEGONS TERRY:
UNA LECTURA D'UN POEMA DE J. V. FOIX

DOMINIC KEOWN
Fitzwilliam College, Cambridge

Durant les cerimònies del dinar en honor d'Arthur Terry al congrés de l'Anglo-Catalan Society celebrat a la Universitat de Cardiff el novembre del 2002, es va veure, amb gran desconcert seu, que l'homenatjat havia estat responsable de la concessió de pràcticament cadascun de les dotzenes de doctorats i postgraduats que posseïen molts dels qui hi assistien. Fins a cert punt, es va començar a estendre la idea bastant commovedora que ens trobàvem a la reunió inaugural d'un clan acadèmic informal i força heterodox! Tot i la seva aparença anecdòtica, aquest fet només pot servir per il·lustrar, d'una banda, l'extensió i la profunditat dels coneixements acadèmics del professor Terry i, de l'altra, per subratllar la seva contribució en solitari a la promoció o, més exactament, la defensa dels Estudis Catalans com a disciplina universitària arreu de les Illes Britàniques. Sense la seva dedicació a la causa en uns temps difícils i en què no estava de moda, durant la segona meitat del segle passat, és gairebé segur que l'estudi de la llengua i la cultura catalanes fóra el deure de professors marginats, de llops solitaris, i no un pròsper component de l'ensenyament i la recerca capdavanters als departaments d'Estudis Hispànics d'arreu de Gran Bretanya i Irlanda.

La presència d'aquest crític d'allò més sensible en el camp de les lletres catalanes és igualment imposant. Encara que seria impossible mesurar en l'espai d'un breu assaig la magnitud del paper d'Arthur Terry en l'assimilació de la poesia catalana, un sol exemple pot indicar bastant bé la seva transcendència. Fa uns anys, una ressenya d'una reedició d'un llibre de poesia va aparèixer a les pàgines literàries de l'*Avui* titulada simplement «El Joan Maragall d'Arthur Terry». La pertinència del titular no li podia passar per

alt al lector. En molts sentits, la nostra valoració de la producció del poeta modernista prové, d'una forma bastant natural, del treball pioner que el nostre comentador va dedicar a aquesta figura. La manera que té el professor Terry de veure Joan Maragall és, en tot i per tot, la manera que tenim ara tots nosaltres de veure Joan Maragall.

Pensant-ho bé, el que ens havia de fer encara més humils pel que fa al cas era que la mateixa fórmula es podia aplicar fàcilment a qualsevol dels poetes el prestigi literari dels quals ha pres cos amb la tasca diligent i perspicax d'aquest crític. Els noms de March, Riba, Espriu, Xirau, Ferrater, Foix o Gimferrer vénen a esment de manera immediata. I per a il·lustrar la influència de Terry en la nostra forma de respondre a un escriptor donat, m'agradaria considerar els seus estudis preliminars sobre un sol poeta, J.V. Foix, com a representatius d'aquest fenomen en la seva totalitat. En tant que ho són, tinc la intenció de mostrar aquí com la lectura atenta, laboriosa, informada i sensible del material primari pot no només reconfigurar l'apreciació d'un escriptor en concret, sinó també encoratjar les anàlisis posteriors sense la més petita ombra d'exclusió.

El 1974, al seu pròleg al primer volum de les obres completes, Pere Gimferrer havia denunciat —i no sense una certa sorpresa confosa— la manca d'atenció dedicada a l'enigmàtic octogenari de Sarrià.¹ Tanmateix, assenyalava com a exemplar en aquest camp la contribució del professor Terry amb els seus articles pioners que havien aparegut a *Serra d'Or* el 1968 i el 1973 respectivament. Era evidentment la lectura sensible i acurada del text en aquells articles el que més va impressionar el jove poeta que, nendant contra el corrent historicista que ha tipificat a casa nostra l'eix central de la resposta crítica, aviat va adoptar la mateixa aproximació textualista al seu estudi seminal *La poesia de J. V. Foix* degudament aparegut el 1974.² Gimferrer, és clar, tenia tota la raó en la seva valoració dels assaigs previs. La seva pertinència perdurable en la nostra apreciació de Foix està, com espero demostrar, fora de dubte. També ofereixen, si se'm permet de remarcar-ho, una estimulants *outwardgoingness* [*portesenforitat*] —tot manllevant l'expressió bloomiana— tan inusual en aquesta època caracteritzada per un tancament de natura reductivista i programàtica.

¹ *Obres completes*, I (Ed. 62, 1974), pp.7-26.

² Ed. 62, Barcelona, 1974.

Malgrat el caràcter enigmàtic i abstrús de la realitat mítica que Foix privilegia, Terry la definia amb precisió en aquells articles en tant que construïda al voltant de dos pilars centrals. El primer, una visió holística de la creació envejablement acusada amb la interacció i la metamorfosi d'elements reals, surrealistes i sobrenaturals, es resumeix així:

Es tracta, evidentment, d'una teoria que pressuposa la idea d'un ordre transcendental, d'un univers divinament estructurat en el qual tot objecte pot ésser una representació de la Unitat fonamental [...] Pot estranyar que Foix parli de l'Irreal i no del Real, però cal tenir en compte que, per a ell, els dos termes tendeixen a invertir-se i fins a confondre's.³

El segon és una relació summament personal amb el llenguatge en tant que eina creativa i, alhora, en tant que element determinant en el concepte d'identitat personal, professional i col·lectiva que es descriu amb relació al poeta en els termes següents:

El sentit de la tradició que es revela a través d'aquests poemes l'ha conduït [...] a unes consideracions de tipus col·lectiu que s'amplifiquen notablement en la seva poesia posterior [...] Així, la recerca d'un «llenguatge vigorós» que l'uneixi als grans poetes exemplars del passat té el seu complement en el desig de sentir-se arrelat en un món que encara conserva la dignitat tradicional.

En un intent de demostrar la pertinència constant de l'anàlisi del professor Terry i, al mateix temps, de subratllar com la flexibilitat de la seva aproximació pel que fa a la tècnica de l'expressió poètica ens forneix del material necessari per a una apreciació de la poesia més oberta i atractiva, tinc la intenció de fer aquí una lectura —basada en els preceptes descrits— d'un magnífic poema que es va publicar per primera vegada a l'apèndix del primer volum de les obres completes. Escrit el 1973, «Ella es diu Eu i m'anomena Vós» és un *tour de force* líric que conjumina la completesa juganera de la visió poètica de Foix i un control i una mestria envejables sobre la forma i el contingut.⁴

³ Els dos articles citats de Terry són: «Sobre les obres poètiques de J.V. Foix», *Serra d'Or*, núm. 102, març 1968, pp. 47-52 i «La idea de l'ordre en la poesia de J.V. Foix» *Serra d'Or*, núm. 160, gener 1973, pp. 41-43.

⁴ Obres completes, I (Ed. 62, 1974), p. 431.

ELLA ES DIU EU I M'ANOMENA VÓS

Record de Natàlia

La noia provençal passa a veure'm sovint
al temps que les acàcies s'esfloren.
Ve a cavall, muntada a la gal·lesa,
amb vestits d'altre temps i guarniments pomposos.
L'espero, lliure, en vessants de solell,
allà on rodolen les ombres exhaustes
i el crit, sec i sangós, del roc tocat.
Porta, i em don', dues cartes obertes
—paper i sobre d'un blau esbaldit per la pluja
o pel lleixiu cendrós d'un foc mal apagat—.
L'una és ampla i de calc, com les que escriuen
els mercaders amesurats de llotja;
l'altra, llisquent com un tou de pinassa.
Són escrites a raig, en el llenguatge seu,
en vers mirat de mòrbida lectura.
Ella es diu Eu i m'anomena Vós.
La lletra és xica amb flaire de safrà lleuger,
o de canyella en brut, segons el que vol dir-me.
La noia provençal, grana i fruit de l'instant,
ve de matí, a l'hora que les mules
passen per l'ull del pont, oh vídues captives!,
i se'n torna tan punt el sol s'emmangra.
Els arreus del cavall són de boira ronsera
esllenegant-se a la boira dels cims.
Els esperons, pungents en passades conteses,
vaig donar-los-hi jo, d'una barata feta
un vespre aiguós amb lluors de llanterna,
a les caldes estables d'En Serni, de Sants.

Octubre de 1973

Totes les característiques fonamentals de l'expressió foixiana esbossades als articles de *Serra d'Or* es manifesten en aquesta composició. En concret, observem un altre cop la combinació dels mons real i imaginari. Aquí, la sobreposició ininterrompuda de la Provença medieval en la Barcelona contemporània no ofereix cap distinció per al poeta entre cap dels elements.

L'esplendor de l'edat d'or trobadoresca s'albira amb tots els seus arreus vagant pels carrerons de la capital catalana. L'ambigüitat de la dedicatòria és indicativa de la seva dualitat: els inusuals termes «record de Natàlia» ens conviden a especular sobre el fet que l'experiència té alguna base real —potser la veritable visita d'una noia de Provença—, la qual cosa encara realça més la fusió del real i l'imaginari. A més a més, al llarg de la peça se'ns informa de detalls específics de la visita —temps (florida de les acàcies, sortida i posta del sol), localitzacions (Sants, pont), particularitats (sella gal·lesa, cartes, esperons), etc.— juxtaposats contínuament a les divagacions de l'abstracció poètica transmesa per metàfores summament potents (crit [...] de roc tocat; arreus de boira ronsera, etc.). La referència final, el regal dels esperons tan elegantment descrit als darrers quatre versos, reafirma intensament el tema recurrent de la interrelació del passat i el present, el real i l'imaginari, el banal i el líric, que s'havia introduït d'una manera relativament prosaica al quartet inicial.

També són evidents uns altres llocs comuns foixians que s'exemplifiquen a *Serra d'Or*. Amb la seva explicació d'una anècdota, el poema és essencialment narratiu, amb un fort component teatral sobretot en la insistència pictòrica en la visualitat del vestuari i l'aparició en escena de personatges exòtics. Fet i fet, en aquest sentit recorda força molts dels passatges de prosa poètica dels reculls primerencs, *Gertrudis* (1927) i *KRTU* (1932), com podria il·lustrar-ho aquesta peça deliciosament enigmàtica del primer en la qual la dimensió gràfica i lúdica també té una transcendència especial:

En percebre de lluny el meu rival que m'esperava, immòbil, a la platja,
he dubtat si era ell o el meu cavall o Gertrudis. En acostar-m'hi, m'he
adonat que era un fal·lus de pedra, gegantí, erigit en edats pretèrites.
Cobria amb la seva ombra mitja mar i duia gravada al sòcol una lle-
genda indesxifrable. M'he acostat per copiar-la, però al meu davant, hi
havia únicament el meu paraigua. Damunt la mar, sense ombra de vai-
xell ni de núvol, suraven els guants enormes que calça el monstre mis-
teriós que et persegueix cap al tard sota els plàtans de la Ribera.

Aquest breu extracte subratlla alhora una altra constant evident un altre cop al poema en vers: la de la implicació personal de Foix mateix en la narració. A la peça que estudiem, tanmateix, hi ha un major grau de compleença autobiogràfica que d'habitud. Com tendeix a revelar aquí la com-

paració, el vers —preferit aquí a la poesia en prosa triada per a un tipus de narracions semblants a *Diari 1918*— pot prestar força bé una dimensió més íntima al discurs. Amb les epístoles que li lliura, per exemple, la noia provençal esdevé d'alguna manera l'element decisiu de les dues mercaderies que Foix despatxarà; o, amb les seves paraules, la seva existència «real» i «irreal»: l'empresari —el pastisser— evocat al·lusivament pels «mercaders amesurats de la llotja» i l'investigador de poesia amb les missives redactades «en vers mirat de mòrbida lectura».

En conjunt, la narració és insòlitàment clara tractant-se de Foix: una indicació segura, en el cas d'aquest comunicador tan maliciosament enginyós, que n'hi ha més del que s'hi veu a ull nu. Hi ha una transparència pel que fa al discurs, no massa diferent d'una selecció de peces del *Diari 1918*, la franquesa del qual presagia una complexitat decisiva bàsica en aquest tema i típica de la naturalesa lúdica de la vanitat que hi ha al cor d'aquest procés creatiu. Si el poeta escull un llenguatge abstrús per a la transmissió d'un missatge simple, aquesta subtilesa s'agreuja a l'inrevés amb l'adopció gens infreqüent d'un mode menys complicat per expressar una idea més intricada. En aquest cas, el subtext adjunt atreu la nostra atenció no semànticament sinó, més especulativament, mitjançant l'impacte fonètic del poema.

El professor Terry ens ha posat ben en guàrdia pel que fa a la importància de l'element acústic del vocabulari foixià, tot aïllant la seva contribució orgànica al significat general dels versos:

Aquest lèxic, però, correspon a les exigències d'una poesia en la qual el sentit de les paraules no es pot separar d'altres procediments: del ritme, tan singular en el pes que dóna als incisos i monosíl·labs, i de la repetició, emprada molt sovint com a principi de construcció.

En el cas que ens ocupa, l'impacte de l'element auditiu resulta interessant. La riquesa de les vocals i els diftongs, repetits en tota la varietat de les seves combinacions —com resumeix el títol— s'igualava amb la depurada eufonia de les consonants, especialment impressionant en la mestria de les sibilants, com impressionantment ho evidencien els versos finals. La qualitat sonora no és, per descomptat, només decorativa, sinó que ens porta inevitablement al tema central del poema: la celebració de la intimitat de la relació entre les llengües i les cultures catalana i provençal. Per a Foix, la tradició i el llenguatge trobadorescos no són pretèrits sinó tan reals que els

seus guarniments medievals i la seva particularitat fonètica es perceben com a immediats als patis de Barcelona. En efecte, la seva presència és tan inevitable que provoca una resposta completament interactiva.

La fonètica romànica compartida per ambdues llengües recalca la unitat de l'herència cultural, tot subratllant la participació del poeta en una convenció literària que data de vuit segles enrere. El vers que fa de títol de la peça accentua la identitat comuna i resumeix l'harmonia ininterrompuda del diàleg entre cultures prolèptiques. Com no és inusual en Foix, tanmateix, la simplicitat de l'anècdota contradiu la transcendència de la referència. El fet que la donzella en qüestió es refereixi a ella mateixa com «Eu» indica una superposició o duplicació quan es comunica el vers, tal com el llegim, a través de la boca del narrador. En aquest sentit, si «ella» és «jo», la distinció entre les persones del poeta i la noia es fa borrosa i això, a part d'emfasitzar la identitat de les personalitats culturals, ens convida encara més a percebre la darrera com una mena d'*alter ego* del primer.

Mentre es resisteixi la temptació de deixar-se desviar cap als preceptes de la psicoanàlisi freudiana, la pertinència de l'especulació sobre el deute cultural heretat i la importància simbòlica del llenguatge i de l'anomenar és com a mínim digna d'atenció. En el context al·lusiu d'herència i legitimitat de l'autoritat simbòlica, l'adhesió de Foix a la tradició literària de Provença coincideix amb el celebrat model tal com l'esbossa Lacan.⁵ La persona foixiana defineix el seu altre genèric i cultural de manera bastant precisa dintre dels confins lingüísticoculturals del nord-oest de la Mediterrània. Malgrat la capa del seu llenguatge surrealista, la filiació poètica atreu l'atenció sobre el seu llinatge, el qual segueix un corrent específic en poesia que va des dels trobadors, passant per Llull i els *dolcestilnuovisti* fins a —i incloent-hi— March.

Pel que fa a això, el grau de definició es pot considerar una mica estrany. Si em perdoneu la banalitat de la terminologia, el que sorprèn aquí és la manca d'alteritat respecte de l'altre foixià. Una de les característiques de la poesia catalana contemporània —sobretot en les esferes subliminars de l'empresa lírica— és un impuls exògam envers l'acceptació de l'element extern dintre de tendències familiars conscients i inconscients. L'exhorta-

⁵ La informació psicoanalítica pertinent sobre aquests punts es troba als estudis seminals de S. Freud *Totem and Taboo* (Routledge and Kegan Paul: Londres, 1950), especialment a les pp. 140-46, i de J. Lacan «D'une question préliminaire à tout traitement possible à la psychose» a *Écrits* (Ed. du Seuil: París, 1966) pp. 531-83.

ció colpidora «Think of being them» [«Pensa que ets ells»] del magnífic *Whitsun Weddings* de Larkin —esgarrifós en el seu punyent antilirisme— podria servir per il·lustrar apropiadament aquesta tendència en la poesia contemporània en general.

Podríem trobar més proves d'això, pel que fa a la forma, als haikús, tankas i d'altres composicions orientals adoptades per Espriu, Riba, Manent (fins i tot per Salvat-Papasseit!) o, més fàcilment pel que fa al contingut, en l'evocació de la identitat de l'experiència de victimització compartida històricament amb d'altres races pària. L'íntima evocació que fa Espriu de la tradició hebraica i sefardita en fóra un exemple; de la mateixa manera que el recurs creatiu d'Estellés a la identitat mora d'Al-Russafi. La referència a l'altre dels temps clàssics, siguin el mític Ulisses d'Espriu i Riba o l'Horaci i l'Ovidi reals d'Estellés, subratlla un reconeixement del jo com a altri que avança des de Lacan fins a les reflexions psicosociològiques de la filosofia europea de fi del segle xx tal com les plantegen, diguem-ne, Kristeva i Derrida.⁶

Insòlitàment —i a pesar de la seva visceralitat i la seva dependència de les divagacions subliminars—, l'especulació foixiana semblaria referir-se paradoxalment a l'impuls idealista, més cerebral, del superego, tot evocant insòlitàment com a «altre» aquelles influències culturals contemporànies de la fundació i la formació conscient de la seva nació. Com que la naturalesa introspectiva del subconscient del poeta s'exhibeix exactament dintre de les fronteres alhora temporals i geogràfiques del darrer mil·lenni i del nord-oest de la Mediterrània, es rebutja qualsevol sensació d'alienació o diferència. Un cal·ligrama primerenc il·lustra certament bé la seva idea d'exclusivitat:⁷

⁶Vegeu, per exemple, les especulacions sobre aquest tema tal com les presenten Kristeva a *Strangers to Ourselves* (Harvester Wheatsheaf: Londres, 1996) i la persuasiva reflexió biogràfica de J. Derrida *Le monolingüisme de l'autre ou la prothèse de l'origine*. París, 1996.

⁷ Citat per J. Molas al seu pròleg a *Obres completes, II* (Barcelona: Eds. 62, 1978), pp. 7-16.

El que sorprèn d'aquesta imatge és la violenta definició dels límits. Més que localitzar la participació i la comunió flexibles del país en la mar del tot cultural europeu —una intenció que les vores de la Mediterrània semblarien revelar—, la rigidesa del marc quadrangular i el triangle perfecte de la topografia semblen aïllar Catalunya en una posició angularment impenetrable, separada dels seus antics veïns de la civilització europea, completament impermeable al lligam d'experiència compartida que fóra universalment celebrada per les evocacions exògames dels contemporanis abans esmentats. Literalment no hi ha lloc per a la filtració o la barreja en aquesta apreciació del país.

En la seva palesa indiferència envers l'«altre» en considerar-lo un «jo», l'ideal foixià de la nació correspon a una tendència del nacionalisme més introspectiva que privilegia la insularitat per sobre de l'enriquiment de la hibridació: un mestissatge que s'ha demostrat tan convincent en l'apreciació lírica del jo com a altre, evident en l'obra d'uns altres poetes com ara Riba, Espriu i Estellés. El conservadorisme d'aquesta visió, doncs, s'adiu d'una manera gens convincent —o, si més no, gens confortable— amb l'excel·lència innovadora d'un idioma inimitable l'elasticitat abstrusa del qual i l'estat latent amorf que l'acompanya queden certament compromesos per la severa introspecció acompanyant d'aquesta rígida definició cultural.⁸

Pioner en l'assimilació d'aquest poeta magnífic però recòndit, el professor Terry va establir les bases per a una resposta analítica coherent els principis de la qual, com espero haver mostrat, són tan pertinents avui dia com quan les va redactar fa una generació. El llegat d'un acostament tan informat i sensible ha resultat únic en l'àmbit de les lletres catalanes. Foix, ignorat durant tant de temps per l'acadèmia, com es lamentava Gimferrer, ara gaudeix d'un seguiment crític d'una coherència envejable: Pere Gimferrer, Giuseppe Grilli, Manuel Carbonell, Antoni Martí, Manuel Guerrero, Vinyet Panyella, Ferran Bach, Josep Romeu i Figueres, Jaume

⁸ Podria no estar fora de lloc en aquesta conjuntura recordar la severitat conservadora de les simpaties polítiques del poeta tal com s'exposen en dues importants publicacions del període previ a la guerra civil: la revista d'actualitat *Monitor* (1921-23) i *Revolució catalanista* (1934), ambdues editades en col·laboració amb Josep Carbonell. D'aquestes opinions, que li guanyaren l'heterònim divertit i poc envejable de «el foixista Feix» en la premsa republicana contemporània, se n'ocupa més en concret Jaume Vallcorba a l'article «El catalanismo fascista de J.V. Foix», *La Vanguardia*, 3/5/2002, Secció Libros, p. 7.

Vallcorba Plana, Marie-Claire Zimmermann, per esmentar-ne només uns quants. Aquest grup, renunciant a l'acostumat historicisme enciclopèdic que ha caracteritzat l'assimilació domèstica de la poesia catalana, forma una escola crítica coherent entrenada en la pràctica exemplar de llegir tal com l'ha fomentada aquell comentarista d'allò més reeixit.

Així doncs, de la mateixa manera que passava amb Maragall, «El J. V. Foix d'Arthur Terry» ha esdevingut ara el «J V Foix de tots nosaltres». De segur que no hi pot haver una expressió d'admiració més sincera que aquesta entre intel·lectuals i deixebles. Una admiració, en efecte, només superada per l'afecte encara més gran que sentim per Arthur aquells que tenim la fortuna d'haver experimentat la calidesa del contacte personal amb aquest catalanista d'allò més eminent i, a diferència del llenguatge del geni de Barcelona, d'allò més accessible.

(Traducció de l'anglès: Anna Torcal)